

Ljubljansko barje in koliščarji

Arheologi uvrščamo kolišča v skupino bivališč na tako imenovanih mokrih ali vlažnih tleh. Postavljena so bila bodisi na vodi bodisi na le občasno poplavnem območju ali celo na nikoli poplavljenih tleh.

Kolišča, v znameniti trilogiji *Bobri* duhovnika in pisatelja Janeza Jalna jih poznamo tudi kot mostišča, so bile vasi, sestavljene iz manjših hiš ali pravilneje kolib na kolih. Šlo je za poseben tip gradnje bivališč in gospodarskih objektov, pri katerem so bili leseni podi privzdignjeni od tal. Podobne vasi lahko še danes občudujemo v tropih jugovzhodne Azije, Afrike in Južne Amerike. V zavesti Slovencev in drugih Srednjeevropejcev pa so zagotovo najbolj znana prazgodovinska kolišča, ki so stala na vodi, pravzaprav še pogosteje na le občasno poplavnem obrežju alpskih in predalpskih jezer.

V primeru Hodiškega jezera na Koroškem v Avstriji, kjer je bila okoli leta 4000 pr. Kr. koliščarska vas postavljena na otoku, so bile poleg značilnih koliščarskih kolib tudi take, ki so stale na sicer vlažnem, a nikoli poplavljenem zemljišču. Njihovi temelji so bili iz ravnih in dolgih okroglic ali brun in so ležali neposredno na tleh.

Kot je razvidno, gre v primeru Hodiškega jezera za mešani način gradnje, kjer se v eni vasi pojavljajo stavbe s privzdignjenimi podi in kolibe s podi na tleh, kar dokazuje, da je človek že od nekdaj znal prisluhniti naravi in jo očitno, za razliko od nas v sedanjosti, tudi upošteval.

Danes so si raziskovalci edini, da je način gradnje pogojevalo okolje, od človeka pa je bila odvisna izbira lege in tipa gradnje, ki sta mu iz različnih razlogov, kot sta na primer bližina za poljedelstvo ugodnih tal, dober ribolovni revir, v danem trenutku najbolj ustrezala.

Na ostanke prazgodovinskih kolišč v Evropi je prvi opozoril švicarski zgodovinar Ferdinand Keller. Ob nizkem vodostaju Züriškega jezera v kraju Meilen pozimi leta 1853-1854 je bil obveščen o navpičnih, v jezersko dno zabitih kolih, stari lončenini, živalskih kosteh in drugih naselbinskih ostankih. Nenavadno odkritje je povezal z eksotičnimi koliščarskimi vasi na vodi iz tropskih krajev, ki jih je poznal iz literature. Ostanke pa je pripisal nekdanjim prazgodovinskim prebivalcem Keltom.

Ni bilo treba dolgo čakati, da se je rodila legenda. Kolišča in njihova kultura so vznemirjali raziskovalce, upodabljali so jih umetniki, zanje so se zanimali preprosti ljudje. Njihovo iskanje je postalo modno. Tako so jih že leta 1864 odkrili na Hodiškem jezeru in 1875. tudi na Ljubljanskem barju.

Pod vplivom romantike so si kolišče predstavljali, kot da je šlo za manjšo vas, postavljeno na veliki ploščadi na jezeru. Življenje v njej so opisovali skoraj idilično. Potrebno je bilo mnogo let raziskovanj in več generacij raziskovalcev, da sta se vedenje in s tem razlaga korenito spremenila in postala verodostojnejša. V raziskovanje so se vedno dejavneje vključevale druge, predvsem naravoslovne znanstvene discipline.

V zadnjih sto petinpetdeset letih kolišča in njim sorodne naselbine odkrivajo po skoraj celi Evropi. Poznamo jih iz Grčije, Španije, Škotske in od drugod. Najštevilnejša in javnosti najbolj znana so s prostranega območja okoli Alp – iz Slovenije, Avstrije, južne in jugozahodne Nemčije, Švice, jugovzhodne Francije in severne Italije –, kjer je do danes odkritih približno 1.000 prazgodovinskih vasi: kolišč s privzdignjenimi podi, vasi s kolibami, ki so imele temelje na vlažnih tleh, in mešanih tipov naselbin.

Ljubljansko barje leži jugozahodno od Ljubljane in meri 180 kvadratnih kilometrov. Po zadnjih dognanjih gre za potopljeno reliefno enoto, ki je nastala pred več sto tisoč leti. Potopljeno površje je zapolnila površinska voda s svojimi usedlinami in nanosi. Nekoč je bilo Ljubljansko barje velika prodnata ravan s posamičnimi vodnimi zalivčki, drugič bolj ali manj plitvo jezero z bogato floro in favno, tretjič spet neprehodno močvirje in šotišče. Zgornji del geološke vrtine pri Črni vasi kaže, da kmalu pod površjem leži približno 15 metrov debela plast polžarice ali jezerskega gline, včasih prepredene s plastmi peska. Jezerska glina dokazuje, da je proti koncu pleistocenske dobe na Ljubljanskem barju nastalo jezero, ki je v drugi polovici 2. tisočletja pr. Kr. dokončno prešlo v močvirje in nato v barje. V 18. stoletju so pod Marijo Terezijo na Ljubljanskem barju začeli osuševalna dela in nato gospodarsko izkoriščati šoto, danes pa prevladujejo travniki.

Skrivnost o koliščarjih Ljubljanskega barja se je začela razkrivati 17. julija 1875. leta, ko je odbornik okrajnega cestnega odbora in posestnik Martin Peruzzi iz Črne vasi sporočil Deželnemu muzeju v Ljubljani, da so delavci pri čiščenju jarkov ob Ižanski cesti blizu vasi Studenec, današnji Ig, naleteli na ostanke nasebine na kolih in da so našli veliko črepinj, živalskih kosti, orodja iz jelenovega roga in oglje. Karl Dežman, tedanji muzejski kustos in ravnatelj, je takoj ugotovil, da so najdbe sledi koliščarske vasi, takšne, kakršno so najprej odkrili v Švici in deset let pozneje tudi na Koroškem pri Celovcu.

Odkritje je spodbudilo k prvemu arheološkemu izkopavanju na Ljubljanskem barju. Začel ga je in vodil Dežman, pomagal pa mu je muzejski sluga Ferdinand Schulz. Izkopavati sta začela 26. julija 1875 in končala sredi oktobra. Zaradi izjemnih najdb se je delo nadaljevalo še v letih 1876 in 1877. V tem času sta raziskala približno 9.400 kvadratnih metrov zemljišča, tako da je bilo to do takrat najboljše arheološko izkopavanje na Slovenskem.

Sledilo je obdobje Walterja Schmida, ki je v letih 1907 in 1908 raziskoval koliščarsko nasebino v Notranjih Goricah. Po prvi svetovni vojni pa se je z raziskovanjem kolišč ukvarjal Rajko Ložar. Na to temo je napisal več pomembnih člankov. Njegovo delo so nadaljevali Josip Korošec in nasledniki, kot sta Tatjana Bregant in Zorko Harej. Med kolišči, ki so jih delno raziskali, navajajo Blatno Brezovico pod vasjo Blatna Brezovica, Resnikov prekop, Maharski prekop in Parte pri Igu ter Notranje Gorice na obrobju Notranjih Goric.

Od polovice devetdesetih let naprej se s kolišči na Ljubljanskem barju ukvarja predvsem Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, več raziskav je opravil tudi Mihael Budja z Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete, arheologijo Ljublanice in drugih vodotokov pa preučuje skupina potapljačev pod vodstvom Andreja Gasparija. Pred leti so potekle obsežne arheološke raziskave na Špici v Ljubljani, ki jih je vodil ljubljanski Mestni muzej.

Na pomenu vedno bolj pridobiva usklajeno raziskovanje različnih strok, med katerimi predstavlja dendrokronologija osrednje mesto. Za obdobje med letoma 3771 in 3330 pr. Kr. dogajanje opazujemo lahko izjemno natančno v koledarskih letih. Prazgodovinski ljudje, ki jim zaradi kolišč pravimo koliščarji, so na Ljubljansko barje prišli prvič pred več kot 6600 leti, v valovih so se nato na Barje vedno vračali. S presahnitvijo jezera se je gradnja kolišč ustavila, odtlej prevladuje poselitev trdinskega obrobja.

Arheološka odkritja, predvsem iz zadnjih let, pritrjujejo ugotovitvam od drugod. Koliščarji so bili zelo inovativni. Kot že omenjeno, so odlično poznali in spoštovali naravo njihov življenjski prostor. Najdba lesenega kolesa z osjo nam razkriva vrhunske mojstre, ki so, kar je povsem mogoče, živeli in delovali na obrobju tedanjega koliščarskega jezera na območju, ki ga danes poznamo kot Ljubljansko barje. Zaradi izjemne ohranjenosti arheoloških ostalin, razlagalne vrednosti in obenem velike ogroženosti, je bil leta 2011 izbor kolišč okoli Alp vpisan na prestižni seznam svetovne kulturne dediščine pri Unescu.

Priporočljiva literatura

Suter, Peter J., Schlichtherle Helmut, *Pfahlbauten – Palafittes – Palafitte – Pile dwellings – Kolišča*, Unesco – kandidatura za uvrstitev na seznam svetovne kulturne dediščine »Kolišča na jezerih in barjih okoli Alp«, Biel / Bienne 2009.

Turk Peter et al. (ur.), *Ljubljanica – kulturna dediščina reke*, Ljubljana 2009.

Vuga Davorin, *Ljubljansko barje v arheoloških obdobjih*, KNSS 118, Ljubljana 1982.

Velušček Anton (ur.), *Koliščarska nasebina Stare gmajne in njen čas*, OIAS 16, Ljubljana 2009.

Velušček Anton, *Koliščarji*, Ljubljana 2010.

Velušček Anton, Ljubljansko barje v dobi kolišč, *Zgodovina v šoli*, 2004/1-2, str. 11–21. Dostopno na: http://www.sistory.si/cdn/publikacije/2001-3000/2346/Zgodovina_v_soli-2004_1-2.pdf#page=13